

Z kroniki naukowej

KONFERENCJA NAUKOWA Z OKAZJI 30-LECIA DZIAŁALNOŚCI GŁÓWNEJ KOMISJI BADANIA ZBRODNI HITLEROWSKICH W POLSCE

W dniach 25 i 26 marca 1975 r. Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce zorganizowała w Warszawie z okazji 30-lecia swej działalności konferencję naukową. Tematem jej był przegląd dorobku Głównej Komisji i najnowszy stan badań ośrodków naukowych zajmujących się problematyką II wojny światowej i okupacji hitlerowskiej. W tym też sensie obecna konferencja była kontynuacją pierwszej, także dwudniowej sesji Głównej Komisji, która odbyła się w kwietniu 1970 r.

W pracach konferencji wzięli udział członkowie Głównej Komisji oraz jej delegatur terenowych, wybitni naukowcy, przedstawiciele Międzynarodowego Komitetu Oświęcimskiego, muzeów martyrologii, publicyści i dziennikarze polscy i zagraniczni. Na sesji obecni byli: zastępca członka Biura Politycznego KC PZPR Stanisław Kania, przedstawiciele władz naczelnych stronnictw politycznych, organów sprawiedliwości, ZBoWiD-u. Przybyli także przedstawiciele ambasad ZSRR, CSRS i NRD oraz delegacje organów ścigania zbrodniarzy hitlerowskich z tych krajów.

Z okazji 30-lecia Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce władze państwowe przyznały zasłużonym pracownikom i członkom tej placówki odznaczenia państwowe, medale trzydziestolecia Ministerstwa Sprawiedliwości oraz dyplomy uznania.

Na konferencję przygotowano 11 referatów głównych oraz około sześćdziesięciu referatów, komunikatów oraz głosów w dyskusji, dotyczących różnorodnych aspektów zbrodni hitlerowskich dokonanych na społeczeństwie polskim oraz strat zadanych polskiej gospodarce, nauce i kulturze.

Uroczystego otwarcia konferencji dokonał przewodniczący Głównej Komisji minister sprawiedliwości prof. dr Włodzimierz Berutowicz, który podkreślił, że trzydziestolecie pracy Głównej Komisji zbiegło się z historyczną rocznicą zwycięstwa nad faszyzmem i bezwarunkową kapitulacją III Rzeszy. Naród polski, który doznał tak wielkich strat biologicznych i materialnych — stwierdził dalej minister Berutowicz — pragnie, aby prawda o latach II wojny światowej i okupacji hitlerowskiej znana była całemu światu, młodemu pokoleniu — zarówno Polaków, jak i Niemców. Ogrom cierpień i strat czyni Polskę szczególnie powołaną i zobowiązaną do występowania w sprawie ścigania hitlerowskich zbrodniarzy wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości, w sprawie nieprzedawnienia ścigania zbrodni wojennych oraz zadośćuczynienia ofiarom hitlerowskiego barbarzyństwa¹.

Referat wprowadzający pt. *Działalność i wyniki Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce w zakresie badania zbrodni hitlerowskich i ścigania ich sprawców w latach 1944-1974* wygłosił dyrektor Głównej Komisji prof. dr

¹ „Trybuna Ludu” z 26 III 1975, s. 4.

Czesław Pilichowski. Mówca przypomniał, że w ciągu trzydziestu lat Główna Komisja przeprowadziła około 10 tysięcy śledztw i przesłuchała 100 tysięcy świadków. W początkowym okresie swej działalności, w związku z procesem przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym w Norymberdze przeciwko głównym hitlerowskim zbrodniarzom wojennym, w którym m. in. miał być sądzony b. generalny gubernator H. Frank, Główna Komisja przygotowała materiały dowodowe, i przekazała je delegacji polskiej w Norymberdze. Jedną z ważniejszych czynności Głównej Komisji w pierwszych latach jej działania była pomoc w pracach śledczych, prowadzonych dla Najwyższego Trybunału Narodowego, przeciwko zbrodniarzom wojennym, wydanym Polsce przez władze alianckie wskutek wniosków ekstradycyjnych. M. in. Komisja współdziałała przy śledztwach w prowadzonych w sprawach: b. *Gauleitera* i namiestnika Rzeszy w tzw. Kraju Warty, A. Greisera, b. gubernatora dystryktu warszawskiego L. Fischera oraz b. komendanta obozu w Oświęcimiu R. Hoessa.

W zakresie ścigania i karania zbrodniarzy hitlerowskich Główna Komisja współpracowała z odpowiednimi organami w ZSRR, CSRS i NRD, a także z innymi krajami socjalistycznymi. Utrzymywała również kontakty z ośrodkami do spraw badań hitlerowskich we Francji, Holandii, Luksemburgu, Belgii, Austrii i W. Brytanii. Od 1959 roku współpracowała z centralami badania zbrodni hitlerowskich w Ludwigsburgu, Dortmundzie i Kolonii.

W dalszej części swego referatu C. Pilichowski podkreślił, że rezultatem polskich inicjatyw, podejmowanych w ostatnich latach przy szerokiej współpracy międzynarodowej, było uchwalenie w ONZ w 1968 r. konwencji o nieprzedawnieniu zbrodni hitlerowskich i zbrodni przeciwko ludzkości. Stanowisko międzynarodowej opinii publicznej, w tym szczególnie polskiej, miało decydujące znaczenie dla przedłużenia okresu ścigania zbrodniarzy hitlerowskich w RFN do 1979 r.

Drugi z jedenastu głównych referatów, przygotowanych na sesję pt. *Systemy okupacyjne państw osi w Europie* wygłosił prof. dr Czesław Madajczyk. W referacie omówił podobieństwa i odmienności instytucji zarządu okupacyjnego wprowadzonych przez „państwa osi” w Europie.

Następny referat, na temat *III Rzesza jako państwo stanu wyjątkowego a zbrodnie hitlerowskie* przedstawił prof. dr Franciszek Ryszka. Podjął w nim próbę wyjaśnienia, w jakim stopniu organizacja państwowa — pojmowana jako całość i jako zbiór zależnych od siebie organów państwowych, kierowanych przez różnych funkcjonariuszy państwa — ponosi odpowiedzialność za zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości.

Kolejne dwa referaty wygłoszone na sesji dotyczyły: 1) zagadnienia ścigania zbrodniarzy wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości w aspekcie prawa międzynarodowego — przygotowany przez prof. dra Zbigniewa Rejscha, oraz 2) doc. dra Tadeusza Walichnowskiego pt. *Zachodniemiecka agresja prawna w zakresie stosunków RFN z Polską i innymi państwami socjalistycznymi*.

Dwa ostatnie referaty wygłoszone w pierwszym dniu sesji przedstawiały rolę doktryny prawnej w przygotowaniu hitlerowskiej agresji i ludobójstwa (prof. dr Karol Jonca) oraz ukazywały kult bohaterstwa i męczeństwa narodów w powiązaniu z normalizacją stosunków międzynarodowych w Europie po II wojnie światowej (prof. dr Józef Kokot).

W drugim dniu konferencji prof. dr Włodzimierz Kowalski omówił problem ukarania po wojnie hitlerowskich zbrodniarzy wojennych w planach Narodów Zjednoczonych w latach 1940 - 1945. Mało dotąd opracowanym tematem założeń i realizacji polityki ekonomicznej Niemiec hitlerowskich w okupowanej Polsce zajął się w swym referacie prof. dr Czesław Łuczak. Na podstawie przeprowadzonych

badania autor postawił w nim tezę o totalnej eksploatacji ekonomicznej okupowanych ziem polskich, obejmującej wszystkie dziedziny życia gospodarczo-społecznego. Skutki tej eksploatacji, stanowiące główne ogniwo realizowanej w okupowanej Polsce hitlerowskiej polityki ekonomicznej, okazały się brzemiennie zarówno dla całego narodu polskiego, jak też dla poszczególnych członków społeczeństwa.

Ostatnie z dwóch głównych referatów dotyczyły badań lekarskich prowadzonych w Polsce w latach powojennych w zakresie patologii wojennej i obozowej. Pierwszy z nich, opracowany przez prof. dr Halinę Szwarz przedstawia stan zdrowia oraz sytuację społeczną i materialną b. więźniów hitlerowskich obozów koncentracyjnych na tle innych grup kombatanckich, drugi — przygotowany przez doc. dra Czesława Kempnińskiego ukazywał realizację programu eksterminacji narodu polskiego w świetle powojennych badań lekarskich.

Pozostałe wystąpienia dotyczyły następujących grup zagadnień. Ponad dwadzieścia referatów, komunikatów i głosów w dyskusji przedstawiało problemy eksterminacji ludności polskiej — w tym szczegółowiej politykę narodowościową III Rzeszy w okupowanej Polsce (M. Cygański, T. Cyprian), założenia i realizację hitlerowskiej polityki eksterminacyjnej na Pomorzu Gdańskim (D. Steyer) oraz jej skutki w świetle dotychczasowych badań (B. Bojarska), problem zagłady psychicznie chorych (J. Bogusz), hitlerowską polityką wobec wyznań religijnych (J. Sziling), terror na wsi kieleckiej (A. Jankowski), egzekucje i pacyfikacje (T. Olejnik, J. Religa) *Sonderaktion* (B. Meissner), politykę eksterminacyjną władz hitlerowskich wobec Polaków — obywateli niemieckich (W. Wrzesiński) oraz hitlerowską politykę i realizację programu eksterminacji narodu polskiego w pracach Instytutu Zachodniego (M. Olszewski).

Kilka referatów dotyczyło problemu eksterminacji dzieci polskich — w tym grabieży dzieci i działalności organizacji *Lebensborn* (R. Hrabar), obozów dla dzieci i młodzieży (W. Kiedrzyńska), zbrodni na dzieciach i młodzieży popełnionych w szpitalu psychiatrycznym w Lublińcu (P. Lisiewicz), deportacji i eksterminacji dzieci w obozach hitlerowskich na ziemiach polskich (Z. Tokarz), pracy przymusowej dzieci w tzw. Kraju Warty (A. Wierzejewski).

Problem eksterminacji i strat polskiej inteligencji przedstawiono w referacie E. Serwańskiego i komunikacie Z. Drażkowskiej.

Kolejne zagadnienia, na które zwrócono szczególną uwagę, to: działalność hitlerowskiego aparatu gospodarczego, administracyjnego, policyjnego i sądownictwa na polskich terenach okupowanych. Szczegółowiej w referatach omówiono organizację *Selbstschutzu* w Generalnym Gubernatorstwie (J. Adamska), schemat i niektóre formy działalności policji hitlerowskiej (S. Biernacki), sądownictwo III Rzeszy ze szczególnym uwzględnieniem okupowanych ziem polskich (S. Godlewski), w tym działalność hitlerowskiego sądu specjalnego (J. Waszczyński), służbę zdrowia w okupowanej Polsce na przykładzie tzw. Kraju Warty (J. Kasznicki, J. Fijałek), hitlerowską koncepcję planowania przestrzennego w Generalnym Gubernatorstwie (D. Kołakowska), okupacyjny aparat administracyjny w tzw. Kraju Warty (W. Porzycki), eksploatację wsi w dystrykcie lubelskim (C. Rajca) oraz działalność urzędu *Kreishauptmanna* w hitlerowskim aparacie władzy w Generalnym Gubernatorstwie (M. Wąsik).

Problemowi hitlerowskich obozów koncentracyjnych, więzień i aresztów poświęcono sześć odrębnych referatów. Dotyczyły one m. in. organizacji więzień i aresztów sądowych (J. Adamska), badań nad więzieniami hitlerowskimi jako instrumentem polityki eksterminacyjnej (S. Nawrocki), eksploatacji siły roboczej więźniów obozów koncentracyjnych (B. Sawarżyńska), eksterminacji Polaków w więzieniach

Wronek i Rawicza (A. Walendowska), ewakuacji więźniów z Górnego Śląska w styczniu 1945 r. (A. Szefer).

W kilku wystąpieniach zwrócono uwagę na problem zniszczeń kultury i nauki polskiej w latach 1939-1945 oraz charakterystykę urzędów i organów niemieckich, które zajmowały się likwidacją polskiego życia kulturalnego i oświatowego; omówiono również stosunek faszyzmu hitlerowskiego do kultury polskiej (M. Banasiewicz, R. Fuks, S. Kania, E. Kobierska-Motas, M. Rutowska).

W odniesieniu do działalności niemieckich sił zbrojnych przedstawiono zbrodnie *Wehrmachtu* popełnione na ludności cywilnej Białostoczczyzny (J. Kowalczyk) i w rejonie bitwy nad Bzurą (J. Milczarek).

Zasygnalizowane na sesji problemy dotyczyły także jeńców wojennych oraz ruchu oporu. M. in. omówiono politykę hitlerowską wobec jeńców wojennych na Pomorzu Zachodnim (G. Fijałkowski), zatrudnianie jeńców w gospodarce Prus Wschodnich (B. Kozień-Poklewski), badania nad obozami jenieckimi w b. Prusach Wschodnich (Z. Lietz) oraz zbrodnie hitlerowskie na uczestnikach antyhitlerowskiego ruchu oporu, popełnione na okupowanych ziemiach polskich (J. Wilczur).

Kolejne referaty i głosy w dyskusji poruszały problem polskich robotników przymusowych, m. in. omawiały metody werbunku na roboty przymusowe do III Rzeszy, stosowane na terenie dystryktu lubelskiego (J. Kasperek), zatrudnienie robotników przymusowych w gospodarce Prus Wschodnich (B. Kozień-Poklewski) oraz system terroru i represji wobec polskich robotników przymusowych (A. Zientarski).

Uwagę uczestników sesji skupiały także zagadnienia zbrodni hitlerowskich oraz problem odszkodowań. W wielu wystąpieniach akcentowano szeroką pomoc prawną udzielaną sądom RFN przez Główną Komisję w zakresie ścigania zbrodniarzy hitlerowskich (W. Schulc, W. Bielawski), przedstawiono również problem ścigania zbrodniarzy wojennych w świetle zasad ekstradycyjnych ONZ (B. Franczyk, K. Staszko, F. Rafałowski). M. in. podkreślano, że na 332 sprawy rozpatrywane w ciągu ostatnich 16 lat przez sądy RFN i Berlina Zachodniego, zaledwie 127 procesów dotyczyło zbrodni popełnionych na terenie Polski. Stanowi to niewielki procent tej listy spraw, które powinny się odbyć, ze względu na ogrom zbrodni popełnionych na terenie naszego kraju.

Oceniając dorobek sesji należy raz jeszcze przypomnieć, iż obrady zbiegły się z obchodami 30-lecia zwycięstwa nad faszyzmem, co niewątpliwie wpłynęło na uroczystą atmosferę spotkania i wzbogaciło wiele wystąpień o dodatkowe akcenty. Mimo „rocznicowego” charakteru, sesja w dużej mierze, dzięki poziomowi nadesłanych i wygłoszonych referatów, uzupełniła dotychczasowy stan badań nad dziejami wojny i okupacji hitlerowskiej w Polsce nowymi analitycznymi i syntetycznymi elementami poznawczymi. Dzięki temu, że poszczególne wystąpienia dotyczyły szerokiego wachlarza zagadnień, specjaliści zajmujący się wąską problematyką uzyskali niezbędny zasób wiadomości (nie ma dotąd ogólnopolskiej informacji naukowej odnoszącej się do spraw wojny i okupacji) o bieżących pracach instytutów, placówek i towarzystw naukowych, zajmujących się pokrewną tematyką. Wiele cennych spostrzeżeń przyniosła ożywiona dyskusja. Nie bez znaczenia jest fakt, iż sesja była okazją spotkania kilkuset naukowców, publicystów, dziennikarzy i działaczy zainteresowanych problematyką II wojny światowej, głównie — okupacji hitlerowskiej w Polsce. Przebieg obrad potwierdził raz jeszcze, że poruszane zagadnienia są ciągle żywe w świadomości całego społeczeństwa polskiego i nie utraciły niczego za swej aktualności.

Maria Rutowska